El problema del Marroc amb la Monarquia i la República espanyoles

IV.—La rebel·lió d'Abd El Krim

LA FAMÍLIA del *fakih* (lletrat) de Beni Urriaguel el Jatabi, pare d'Abd el Krim, estava relacionada amb Espanya des del 1907 i va aconseguir que el fill servís a l'Oficina Indígena de Melilla, de primer com assessor, després com a secretari i per últim com a *kadi koda*, o sigui cap del Tribunal Musulmà jurídic d'Apel·lació. Abd el Krim, nat el 1882, havia estudiat Dret al Karauin de Fes, escrivia articles proespanyols a *El Telegrama del Rif* i era professor d'àrab a l'Acadèmia de Melilla.

Els seus familiars col·laboraven, el 1912, amb els projectes espanyols de desembarcament a Alhucemas (badia considerada com el cor del Rif). Aquell any, El Sindi, enemic d'El Jatabi, va cremar la casa d'aquest i assassinà uns membres de la seva família. Una fluctuació de la política espanyola va inclinar-se sobtadament cap el bàndol contrari al d'El Jatabi, i aquest va iniciar una entesa amb els germans Mannesmann i amb la casa germano-holandesa Müller. Abd el Krim va ser acusat de germanòfil i de nacionalista. El processaren il·legalment, car era súbdit marroquí, i fou empresonat al fort de Cabrerisses, del qual intentà escapolir-se, bo i trencant-se una cama.

Els anys 1914 i 1917 es van projectar altra vegada desembarcaments a Alhucemas, amb la col·laboració, en tots dos projectes, de la família d'Abd el Krim, el qual havia estat reposat al seu càrrec. Però una altra inexplicable fluctuació de la política va ser fonamentada, com antany, en el bàndol contrari al d'El Jatabi, i Abd el Krim, indignat per aquests canvis i per haver estat lliurats a França els musulmans que sota el comandament del xerif Abd el Malek, antic coronel turc, i d'uns oficials alemanys, havien combatut els francesos a l'Uarga, va trencar definitivament les relacions amb Espanya i se n'anà a la seva terra. Protestava, ensems, que no s'hagués realitzat a la zona de Melilla un veritable protectorat militar en lloc d'una simple ocupació armada.

V.—Final de la intervenció hispano-francesa al Marroc

El general Berenguer continuava l'any 1920, a Yebala, les operacions contra El Raisuni, i el 1921 va prendre Rokba el Gozal, Bab es Sor i el Jemis de Beni Aros. La *camarilla* militar del palau reial va obtenir llavors el nomenament de comandant general de Melilla a favor del valent i irreflexiu general Manuel Fernández Silvestre, amic íntim d'Alfons XIII[è] i més antic que el seu cap, l'alt comissari Berenguer. Fernández Silvestre va portar a Melilla una colla de caps militars molt amics seus, els quals eren anomenats els *manolos*. Aquest general, operant amb autonomia, però sense mitjans, va caure impulsivament sobre M'Talza, Drius, Tafersit, Beni Ulixes i Beni Saaid, contra l'opinió del coronel Morales, cap de la policia indígena. I animat inconstitucionalment pel propi rei, en la festa de sant Jaume a l'Acadèmia de Cavalleria de Valladolid, es proposà conquistar Alhucemas i el Cap Quilates.

Mentrestant, Abd el Krim, dominant enèrgicament i despòticament les tribus rifenyes, va organitzar una sèrie de harkes contra Espanya i va començar els atacs contra les posicions espanyoles i els treballs secrets entre les càbiles sotmeses, dels quals van tenir coneixement la policia indígena de Melilla i el general francès Aubert, comandant de Tazza. El maig del 1921, una harka dels rifenys va prendre la posició d'Abarran, dotada per dues companyies i una bateria; va assassinar els defensors, comandats pel capità Salafranca, i va atacar la posició de Sidi Dris, a la costa. Anava, doncs, a reproduir-se, a Melilla, el mateix episodi de la desfeta d'El Roghi, l'any 1908.

L'enorme dispersió de les forces espanyoles dins l'extens territori ocupat, impossibilitava la formació de columnes de maniobra, suport i reserva. Les línies avançades eren febles en els aspectes estratègic i tàctic. El camí a Annual, la posició més avançada, era dolent i dominat per abruptes serres. Entre els oficials no hi havia el menor sentit de l'ètica, tant en l'aspecte administratiu com en el del comportament militar; immoralitat que més tard era comprovada per l'expedient Picasso. Els regiments eren febles, a causa d'haver demanat la seva incorporació al Terç tots els voluntaris dels tercers batallons... Tot aquest cúmul de motius havia de produir la gran desfeta registrada l'any 1921.

El juliol d'aqueix any, els 4.000 harkenys d'Abd el Krim, comandats per Sidi Hamido i el fakih Buasmi, van ocupar i fortificar l'inexplicablement inocupada *Loma de los Arboles*,

i atacaren i assassinaren els soldats de les dues companyies i una bateria de les posicions d'Igueriben, el cap de les quals era l'heroic comandant Benítez. El general Silvestre, sempre irreflexiu, disposà que fossin evacuades aquestes posicions, després d'haver intentat alliberar-les posant-se personalment al davant del regiment de cavalleria d'Alcántara.

Annual va ser atacat intensivament, i Silvestre, atabalat, després d'una junta de caps celebrada en la seva tenda, va disposar la retirada, la qual va realitzar-se sense cap mena d'ordre i restant el general mort a la posició. Les càbiles de la reraguarda, revoltades, atacaren contínuament, per tal de fer mèrits, les forces en retirada cap a Ben Tieb, i des d'aquesta posició afluïren desordenadament a Batel, Tistutin i, finalment, a Mont Arruit, entre càrregues heroiques de la cavalleria d'Alcántara, comandada per un germà del general Primo de Rivera, que va morir en l'acció.

A Mont Arruit els espanyols quedaren voltats pels rifenys i es rendiren el 9 d'agost, com el 28 de juliol s'havia rendit a Quebdani el coronel Araujo. Nador es va rendir el 2 d'agost i el dia següent feia el mateix Zeluan. Abd el Krim va fer nombrosos presoners que foren rescatats el 27 de gener del 1923, després de difícils gestions de Horacio Echevarrieta i pagant quatre milions de pessetes. Era llavors alt comissari el senyor López Ferrer.

La reconquista del territori perdut va iniciar-la el mateix alt comissari Berenguer, i va ser nomenat comandant general de Melilla el general Cavalcanti, el qual va operar amb les columnes Cabanellas, Sanjurjo, Neila i Fresneda. I el mes d'octubre, quan estava encarregat del comandament en cap el general Sanjurjo, havia estat recuperada tota la costa, fins Arrui i el massís del Gurugú, després d'haver estat pres Atlaten.

El 4 de febrer del 1923 van reunir-se a Pizarra (Málaga) el president del Consell de ministres d'Espanya, els ministres d'Estat, Guerra i Marina; els caps d'Estat major de Terra i Mar, l'alt comissari i el cap de l'Esquadra d'Àfrica, per tal d'estudiar un projecte per a l'acabament del problema marroquí. El mateix mes començava a Melilla la conquista de Beni Saaid, i El Raisuni es trobava voltat a Tazarut. El general Berenguer va dimitir i el general Burguete, nou alt comissari, va portar a terme, amb una nova fluctuació, un pacte amb aquest xerif. Després del general Burguete, el Govern nomenà alt comissari civil el senyor Silvela, el qual va portar a la Comandància de Melilla el general Martínez Anido. Aquest inicià operacions a Tizzi Assa i Tifaruin (22 d'agost del 1923), tractant únicament de contenir els rifenys.

La desfeta de Melilla va decidir el Govern a encarregar al general d'Estat major Picasso la tasca de formular un expedient. Picasso va actuar amb honestedat i imparcialitat. Quantitat de documents que comprometien el rei, van ser retirats del calaix de la taula del general Silvestre pel seu ajudant, el tinent coronel Tulio López; però en l'expedient Picasso existien indicis de les intervencions anticonstitucionals del monarca en els afers africans, amb les quals havia animat el general Silvestre en les arriscades operacions que havia fet en el territori de Melilla. L'expedient Picasso remarcava la manca absoluta de preparació tècnica en les operacions militars marroquines; la inexistència d'una organització militar racional; la decadència de l'esperit professional en l'oficialitat africana; els escàndols i abusos existents a l'administració dels cossos de tropa i en els proveïments d'Intendència, evidenciats amb la constitució de fons particulars immoralment administrats (poc temps després va ser trobat un milió de pessetes que tenia un capità de la intendència de Larraix, denunciador dels seus caps). Picasso va comprovar, així mateix, les deficiències en l'acció i organització polítiques, per manca d'un criteri fix.

En la sessió de les Corts espanyoles del 3 de juliol del 1923, essent president del Consell de ministres el senyor García Prieto, va nomenar-se una comissió de vint-i-un diputats, encarregada d'investigar les responsabilitats militars i governamentals derivades del desastre de Melilla. Aportaren documents i feren declaracions els senyors Aguirre de Càrcer, Jiménez Fraud, general Burguete, López Ferrer, coronel Riquelme, general Berenguer, Silvela, tinent coronel Dávila, general Marina i d'altres personalitats. La comissió de diputats havia de presentar al Senat la seva acta d'acusació.

Tant l'expedient Picasso com la tasca encomanada a la comissió parlamentària van ser les causes determinants del cop d'Estat del general Primo de Rivera, fet d'acord amb el rei —complicat en les responsabilitats africanes— el 13 de setembre del 1923 i originant una dictadura que va durar set anys.

El dictador va nomenar alt comissari el general Aizpuru, mentre Abd el Krim, ajudat d'un Estat major d'aventurers de tots els països, tals com els britànics Gordon Canning, Gardiner, Mondais; el francès Doriot; l'alemany Klems (es deia que també va actuar amb els rifenys el qui després va ser ministre de la Guerra de la *Reichswehr*, general von Blomberg) i d'altres, austríacs, serbis i búlgars, va

organitzar un veritable exèrcit de 60.000 fusells, 250 metralladores, més de 150 peces d'artilleria i tota mena de serveis. El cap rifeny va enviar a París Gordon Canning —qui no va ser rebut pel Govern francès—, per tal de posar condicions de pau a Espanya, amb unes credencials que portaven el següent curiós membret: *El Yemauria er Rifia* (Confederació d'Assemblees Rifenyes), i tractà d'isolar Gomara en totes les posicions espanyoles del riu Lau, donant ordres al cap yebli Jeriro que dominés Yebala i capturés El Raisuni, el qual va morir obscurament al Rif, presoner d'Abd el Krim.

El general Primo de Rivera va disposar una retirada total cap a la costa i al camí de Tetuan-Larraix, en els temps que l'aleshores tinent coronel Franco conspirava contra el dictador, al qual mancaren el respecte, ell i els seus conjurats, en un àpat celebrat a Ben Tieb. Franco va fer marxa enrera quan el rei li va escriure fent-li la promesa d'ascendir-lo a general.

La retirada de Primo de Rivera va costar 20.000 baixes, moltes més, amb tota seguretat, de les que hauria produït el sosteniment de les línies. Mentrestant, Abd el Krim, arribant al cim dels seus atreviments, va envair amb els rifenys el territori francès, revolucionant les càbiles i arribant a trenta quilòmetres de Fes, amb la qual cosa provocà un desastre gairebé tan pronunciat com el dels espanyols a Melilla. Això promogué una conferència Pétain-Primo de Rivera i el desembarcament dels espanyols a la badia d'Alhucemas, comandats pel propi dictador, amb les forces dels generals Saro i Fernández Pérez (7 de setembre del 1925) i la col·laboració dels vaixells de guerra francesos de l'almirall Halier i de tota la flota espanyola. Al mateix temps, els rifenys i yebales operaven en la regió occidental, Ben Karrich i Kudia Tahar, prop de Tetuan, amb la finalitat de distreure les forces atacants.

En una altra conferència de Pétain i el general Georges amb els generals Primo de Rivera i Jordana (fill), celebrada a Madrid el 6 de febrer de l'any següent, va convenir-se que tres divisions franceses, a les ordres del general Marty, caurien damunt el Rif, des de Tazza, pel sud, prenent el Yebel Hammam i Targuist, i altres tres agrupacions de forces de França, comandades pel general Dufieux, operarien des de Fes i Uazzan sobre Beni Serual i l'occident, en tant que a les ordres del general Sanjurjo, amb el general Goded com a cap d'Estat major, actuarien des d'Alhucemas les columnes espanyoles del general Castro Girona; des d'Afrau les del general Pozas; des de Midar les de Carrasco i des del Telata de Bu Beker, les de Ponte.

El 18 d'abril, a Camp Berteaux, uns delegats d'Abd el Krim van tenir una entrevista amb el general francès Simon i el cònsol espanyol López Oliván, per tal de tractar les condicions de pau. Van ser rebutjades del tot les pretensions del cap rifeny, que eren d'absoluta independència. (Remarquem que abans havia enviat representants a totes les nacions, demanant que fos reconeguda la *República del Rif*, a canvi de concessions mineres, i que únicament havia obtingut una promesa de cert suport, per banda de la U.R.S.S.) Les negociacions, doncs, fracassaren i va començar la guerra que va donar com a resultat la derrota del cabdill rifeny, qui es va rendir a Targuist davant el tinent coronel (i després cèlebre general francès) Giraud, comanadnt de l'avantguarda de l'agrupació del general Bochut. França va desterrar Abd el Krim a l'Illa de la Reunió, de la qual un fill seu va escapar durant la passada guerra mundial, en un submarí alemany. Ara fa poc, França va permetre a Abd el Krim que s'establís a la *Rivière* francesa; però el famós cap rifeny, en arribar a Egipte, va fugir del vaixell que el transportava, i actualment resideix a El Caire, hoste del rei Faruk, des d'on ha fet declaracions sorolloses a favor de la independència del Marroc.

L'agost del 1926, el tinent coronel Capaz va fer, amb pocs efectius, un *raid* molt atrevit per Gomara i Xauen, i el 1927, després d'operacions força difícils per les muntanyes de Ketama i Senhaya, van ser rigorosament desarmades totes les tribus, acabant d'una vegada el problema de la guerra al Marroc espanyol.

Els francesos, per la seva banda, van dominar en primer terme el Tafilalet, i el 1928, any en el qual Steeg va substitur Saing en el lloc de resident general, van sotmetre's els Ait Uadrim. La guerra al Marroc francès va acabar el 1934 amb la campanya de l'Anti Atlas i el Dra, dirigida pel general Huré. El mateix any el coronel Capaz, en nom de la República espanyola, va ocupar el territori d'Ifni, voltat i isolat pels francesos en les operacions anteriors.

VI.—Conclusions

L'exposició, feta a grans trets, permet formar una idea de l'actuació de la Monarquia espanyola al Marroc, actuació que va posar de relleu les següents i capitals falles de l'acció d'Espanya a l'Àfrica:

1ª Molts greus defectes en l'organització militar espanyola. Mai no van actuar a l'Africa

divisions orgàniques amb tots els seus efectius o grans unitats més petites i flexibles, especialment estudiades per a aquella mena de campanya. Sempre van ser enviats batallons expedicionaris aïllats, dèbils i sense material, armament, equip i bestiar; amb una instrucció militar deficient, sense els serveis necessaris i sense un entrenament fet a to amb el teatre d'operacions. L'Àfrica esdevingué el veritable exponent de la imperfecció de l'exèrcit de la Monarquia.

2ª Desmoralització del personal d'oficials i tropa, la qual tenia per fonament una administració poc escrupulosa, unes recompenses arbitràriament atorgades, inspirades en ocasions en el favoritisme i degudes en altres a la casualitat o a la persistència. Aquestes persistències donaren a Espanya uns comandaments amb preparació deficient, sense moral ciutadana i sense aprensions de cap mena, els quals s'aixecaren anys després contra la República, arruïnant la seva pàtria. L'Àfrica esdevingué una escola perniciosa per a l'oficialitat espanyola, la qual en les forces *de xoc* (indígenes i Terç Estranger) perdia l'hàbit del treball professional i s'acostumava a la vida de vici de les poblacions africanes, alternada amb curts períodes d'operacions, mentre que l'oficialitat dels regiments i batallons d'organització corrent perdia les seves qualitats militars amb l'ociositat forçosa de guarnir posicions mesos i mesos.

3ª Defectes en l'acció política amb els naturals del país, deguts a la manca de preparació i al desconeixement del problema del Marroc i dels musulmans, per part de l'oficialitat, puix que eren molt pocs els oficials que tractaven d'estudiar l'àrab. Aquest defecte va donar lloc a les circumstàncies següents:

a) No va ser implantat un veritable protectorat, amb intervencions dissimulades però de gran eficàcia, prop de les autoritats indígenes. Particularment a la regió oriental, mai no es va intentar l'aplicació del sistema.

b) No van fer-se les despeses necessàries per tal d'organitzar factories, dispensaris, escoles, comunicacions, hospitals, explotació de les matèries primeres, establiments d'agricultura i bestiar models, etc.

c) Política tortuosa amb caps com Abd el Krim o El Raisuni, entre molts altres.

d) Mai no foren prou recolzats els caps indígenes partidaris dels espanyols, a les regions no sotmeses.

e) Per desconeixement, no va ser mai prou utilitzada la influència dels elements religiosos com xorfes, santons o confraries.

f) En els nomenaments, tant d'indígenes com d'europeus, mai no regnava la justícia ni era tinguda de cap manera en compte la competència.

g) Generalment, en la concepció espanyola del protectorat va existir sempre una ridícula pobresa espiritual i material.

La República va preocupar-se poc del problema del Marroc, tot i que tractés d'arribar teòricament a la seva solució. Per decret presidencial del 29 de desembre del 1931, el protectorat va ser modificat en els seus aspectes polític i militar, i l'alt comissari (el darrer va ser el català Joan Moles) era nomenat per decret de la Presidència, com a representant de l'Estat espanyol, responsable del manteniment de l'ordre públic i amb la missió d'assistir al Majzen, o Govern califià. El general cap de les forces militars del Marroc quedava sota l'autoritat d'aquest funcionari.

Tot el territori es posava sota l'autoritat del califa Mulei el Hassan Ben el Mehdi ben Ismaail, com a delegat del sultà del Marroc, exceptuant les viles de sobirania espanyola: Ceuta, Melilla, Peñón de Vélez de la Gomera, Alhucemas i Xafarines. El califa havia de nomenar per *dahi* els seus gran visir i ministres d'Hisenda, Justícia i Bens *Habus* o religiosos, així com els caids i autoritats, entre els indígenes.

Militarment, els territoris del protectorat foren dividits en dues circumscripcions: oriental i occidental. Al sud del Marroc i al Sahara hi hauria un delegat del gran visir califià.

El problema militar de l'oficialitat africana, adversària sempre de la democràcia i simpatitzadora de l'eix Roma-Berlin, mai no va ser plantejat per la República. A l'Itàlia del feixisme i a l'Alemanya nazi els interessava moltíssim, estratègicament, l'Àfrica i l'Estret de Gibraltar, amb vistes a la guerra que els orbs polítics de les democràcies no volien veure immediata. Per aquest motiu va començar precisament a l'Àfrica la rebel·lió militar que temporalment va vèncer la República, en la guerra de 1936-39, amb la cooperació, molt eficaç per cert, de les forces indígenes reclutades al Marroc, dels italians i dels alemanys.

En l'actualitat, tant al Marroc francès com a l'espanyol, el nacionalisme musulmà es desenvolupa considerablement, afavorit sota mà, segons rumors insistents, pel mateix sultà Muley Mohammed. Aquesta circumstància fa pensar que tant Espanya com França hauran de reconsiderar aviat el problema, donant pas a un probable estatut de domini o d'autonomia política i administrativa per a aquelles terres, tan interessants com atractives.

Cor. VICENÇ GUARNER